

Elrozdáll végül

*Elrozdáll végül az idő érce.
Jön a halál — kárt immár nem téve!
Más kezére kerül barátnő, kocsi.
Mint egy attasé, felcicomázva
fekszik a holt. Üdvéért koccintani
ismerős had sereglik a házba.*

*Ringatózó poggyászban elvitték
már a megboldogultat, ki itt élt.
Véle egykorúak mind, kik a torra
gyültek; s hiszik: a lét túloldala
csupán az elmúlás, hol besorolva,
visszafelől fut a dolgok sora.*

*Harmonika szól egyre. Bort hoznak
az asztalra. Hajdan volt halottak
gyűlnek szintén: osztozkodni családi
jusson, s vinni; míg a többi mulat.
Miképp az élet, akképp a halál is
megtalálja mindig a kiutat.*

*Fogd a harmonikát, játssz, és dalolj
arról, mily meghitt az élet — a volt.
Dalolj a nőről, ki másnak jut részül,
a házhoz vivő út poros, lila
mályvairól, s a halálról, mely végül
betoppan. És már nem tragédia.*

CSEH KÁROLY fordítása

ÁRPÁS KÁROLY

Nyelvrokonság — sorsrokonság

TŰNŐDÉSEK A DEBRECENI FINNUGOR KONGRESSZUSRÓL

Prém-ben, darócban, perkálban három férfi áll egymás mellett, kéz a kézben. Meg-meghajolnak, karjukat emelgetik, és négy vagy öt hangsorú dalmra dűnyögnek ismerős-ismeretlen nyelven, monoton ritmusban. Műgöt-tük félkaréjban tizenöt asszony ül némán, csak a kezük mozog: varrnak, gyöngyöt fűznek, bőrt dörzsölnek simára. Az asszonyokkal szemben öt-hatszáz főnyi közönség. A férfiak tekintetét követve valamennyien egy pontra néznek: egy arany- és ezüstpénzekkel díszített, ékes kendővel lefedett medve-

fejre, amelynek/akinek ételt, italt tálaltak, s előtte egy kopott kehelyben avar füstölög. Az elrévülő szereplők feje fölött a Sarkcsillaghoz láncolt Nagy- és Kismedve erejétől ott mozdul a csillagos Felső Világ, köröttük a testet testhez szorító gyantaszagot árasztó tajgai házikó vagy a faggyú- és füstszagú sátor, de minket már nem vezet vissza-el oda a medveünnep szertartása; mi, a nézők Debrecenben vagyunk, az egyetem auditórium maximumában, csak a sejtéseink, valamint a zárólakoma kapcsol úgy-ahogy *ahhoz* a valósághoz.

Obiugor nyelvrokonaink, többségükben osztyákok, a legszebb intellektuális ajándékot hozták: abba az ünnepbe avattak be bennünket, amelyről csak kutatói leírások és néhány órás filmszalag tudósított eddig (L. Meri filmjeire gondolok elsősorban). Pedig ez az ünnep sokkal több holmi tornál! A „halzsíros atyafiság” rituális, mitologikus játékának legújabbán Schmidt Éva találta meg filozófiai-teológiai értelmezését (Négykezes 1989/4.). Az öt-hat napig is eltartó összejövétel, mivel improvizációra épül, számtalan műnek és műfajnak, vallásos, művészeti és sportprogramnak laza együttese.

A konferencia lapjának, a Kongresszusi Híreknek első oldalán J. Sesztalov versét olvashattuk:

A 7. nemzetközi finnugor kongresszushoz

(Magyarország, Debrecen 1990. VIII. 27.—IX. 2.)

Torum jot olen! —
mondják a manysik.
Az ég legyen veled! —
Szól a fordítása.
Torum jot olen! —
Élj együtt az Éggel,
Élj együtt a Világegyetemmel,
Élj együtt Istennel,
Élj együtt az Időjárással,
Élj együtt a Természettel.
Időjárás — Természet.
Megtaláljuk-e az összhangot a Természettel?
Természet — manysi nyelven
Mā-wit.
Mā — föld, wit — víz.
És a mā finnül is föld.
És észtil, és udmurtul,
És vepszül, és mariul...
Wit manysiul víz.
És magyarul „víz”,
És finnül „vesi”,
És észtil, és komiul,
És mordvinul, és számiul.
Ó, ha föltámadnának
a Merják és a Vészik,
Ó, ha újra élnének
az Izsórok és a Lívek,
ugyanezeket a hangokat
ejtenék ki ők is

könnyes kinjai közt
az elmúlásnak,
és nekünk ajándékoznak,
mint fölfedezést,
hogy a vízzel kezdődik az élet,
és a Földön
folytatódik az Élet!
Víz — Föld — Természet.
Víz és Föld —
a kezdetek kezdete.
Összhangban élünk
a Természettel?
Vízzel? Földdel?
Az Éggel?
A Világgal?
Istennel?
Ébreszd fel ősi lelkedet,
Idézd meg bátyádat,
Idézd fel mesés zord hazádat,
hogy valaha az Urálban éltél.
Ez nem legenda.
Nem mese.
Egy lélekkel lélegeztünk,
Egy nevünk volt — emlékezz!
Emlékezz! — arra a névre.
Emlékezz a testvéredre,
Emlékezz a Szóra,
Emlékezz Istenre,
Gondolkodj el a Földről és az Égről,
Az életünkről.
Összegyűlünk Debrecenben,
a Zöld városban,
Napfényes Magyarországon.
Mi — a finnugorok.
Tudósok, írók,
Néprajzosok, nyelvészek,
Finnugristák az egész világból.
Ott lesznek köztünk
A bölcsességben megöszült akadémikusok:
Pertti Virtaranta,
Mikko Korhonen,
Kálmán Béla —
a kongresszus házigazdája,
és lesznek ott fiatalok is,
akik tovább szeretnék vinni a fényt,
a finnugrisztika Szellemét.
Erre vágytunk,
áhitottuk a szépséget,
a bölcsességet, a jóságot kívántuk...
Ezért fogunk egyszer a rőt fényben
a debreceni Nagyerdőn
egy tűz köré gyűlni,
melegedni, mint a gyermekek,
és a csendben meghallgatjuk
Gondolatainkat.

A Leningrádban élő költő büszkén mutogatta az általa szerkesztett almanach, a Fehér Daru számait — e verse a késő augusztusi számban jelent meg (elszomorítóan szegényes formában, egy itteni üzemi lap jobban néz ki, és nagyobb formátumú). A 4—6 oldalas újság az 1989-ben létrejött Finnugor Írók Szövetségének a(z egyik) lapja, amely a különböző finnugor irodalmaknak ad teret, többségében orosz nyelven.

Elnéztem a költőt, acélkék loboncos haján nem fogott az idő, szemüvege ugyanolyan hamiskásan csillog — ilyennek láttam őt felvételtől 1975-ben, amikor először megismerkedtem költészetével. Csak az arca, ó, az arcán meglátszik, hogy nem ősei földjén él, mert nem a féltő honi kéz simította, akár az irhát fényesre, hanem a gondok barázdálták. Bár ha *ott* él, ahol a gáz- és olajkitermelés, a katonai kísérletek és az iparosítás tízezer négyzetkilométereket töröl el visszafordíthatatlanul az életet adó tajgából, akkor...?

Hiszen az észtek nem élnek a megsemmisülés, a beolvadás tűzhányóján, de a táj olyan ismerős a szibériaival, embertelensége mélységesen „emberi”:

Szorongás

*magas ég
madárzaj
 sirályok fecskék csérek
ezer szín
 bengék borókák bangiták
ezer illat
 a tenger ölel körül
tajtékcspikék tengerifű-halmokon
hiányzó tanyák bánata
ez minden — mindenütt
 de mégis
 de mégis*

A fiatal észti költőnő, Madli Morell (Jaan Kross lánya) versének befejező szavaiban azonban ott van a dac és a remény, a kék-fekete-fehér akarat győzelemre hívó kitartása, amely ebből az embertelenített világból a természet állandóságát emeli példává, akár Csanádi Imre szép versében, az Észtek címűben.

Ez a tematikus kötődés emelte ki a mordvin témájú előadásokat is. Dugántsy Mária Szegeden végzett filológus a mordvin epikus énekek tipológiai vizsgálatát végezte el. Eredményei és a kongresszusra megjelent válogatása, *Az ezüstoffogó lány* bizonyítja, hogy a *Szijazzar*, a mordvin eposz még csak nem is a lehetséges legjobb alkotás. S emlékezzünk, a magyar reformkor és romantika egy elveszett eposz hiányától vált gazdaggá, a finnek, az észtek — vagy a lettek — létrehozták a nagy népi eposz köré szerveződő nyelvüket, kultúrájukat, nemzetiségüket megtartó irodalmukat.

Ennél is fontosabb volt Zaicz Gábor előadása, amelyben a két irodalmi nyelv, az *erze* és a *moksa* összehasonlításának eredményeiről számolt be. 1917 ugyanis tetézte a szétszórta élő mintegy másfél millió mordvin megosztottságát azzal, hogy két irodalmi nyelvet bábáskodott össze. A mai adatok azt mutatják, hogy az azonosság 80,80%-os. A cseh és a szlovák, a horvát—szerb—szlovén között nagyobb az eltérés, s ott mégis érvényesülhet az egységes iro-

dalmi nyelv összetartó ereje. A mordvinok problémáiról (amelyek persze nem csak az övék) meglepő hitelességgel számol be a megszűnt Szovjet Irodalom júniusi száma (142—144., 147—154.). A magyar és a világ más mordvinistái felajánlották önzetlen, tárgyilagos és tudományos segítségüket az *egy* egységes mordvin irodalmi nyelv megalkotásához.

A nyelvnek, az irodalomnak ugyanis hirtelen megnőtt a jelentősége. (Gondoljunk csak arra, hogy augusztus 31-én Kazany központtal kikiáltották a Tatársztán Szövetséges Köztársaságot!) A tatáron kívül van még 15 Autonóm SzSzk, 6 Autonóm Terület és 9 Autonóm Körzet — csak az Orosz Föderációban. Az egységes nyelv, a nemzeti kultúra a megmaradás alapja, a fennmaradás záloga.

A későbbiekben aztán lehet majd követni a finn példát. Erre a konferenciára is hatalmas anyaggal érkeztek. A könyvkiadást és a Sillanpää-t bemutató kiállításokon kívül két másik rendezvényük a számítástechnika és az informatika lehetőségeire hívta fel a látogatók figyelmét. A laikusokat játékos csodákkal nyűgözték le, a szakemberek előtt pedig új távlatokat nyitottak.

A majd ezer ember, aki a kongresszusra eljött, elsősorban a tudománnyal kívánt foglalkozni, nem a politikával. Valami változás azonban érzékelhető: a 260 szigorúan vett nyelvészeti tárgyú előadás mellett 103 néprajzi, 81 történelmi és 49 irodalmi témájú előadás hangzott el. Ezekből úgy tűnik, hogy a kutatókat egyre inkább a nyelvet beszélő ember izgatja. Sőt, a kongresszus maga is elfogadott egy nyílt levelet, amelyben felhívja az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsának figyelmét a lenini nemzetiségi politika és önrendelkezési elv következetes végrehajtására. Félő azonban, hogy ezzel ugyanúgy járunk, mint egy éve Szolnokon, az egyik előkészítő ülészen: akkor azt kértük, hogy támasszuk fel a két világháború között (és Finnországban ma is) élő szép hagyományt, minden október harmadik szombatján és vasárnapján ünnepeljük meg a nyelvrokon népek napját.

Hajdú Péter megnyitóbeszédében jelezte, hogy a zsúfoltság miatt szükség lenne egy másik fórumra, a kérdés csak az, hogy a néprajz és folklorisztika, az irodalom és a történelem—régészet—antropológia melyike marad meg a nyelvészet társaként. Utalt arra a Finnugor Kultúrkongresszusra, amelynek történetét — mert a legális finnugor nyelvtudománynak nem volt célszerű firtatni — a szolnoki üléseken éppen az Észti Kulturális Alapítvány munkatársa, Mall Hellam foglalta össze. 1921 — Helsinki, 1924 — Tallinn, 1928 — Budapest, 1931 — Helsinki, 1932 — Tallinn, 1936 — Tartu — és 15 év után megszűntek ezek az összejövetelek, hogy bűvópataként újra a felszínre törjenek 1960-ban (1960 — Budapest, 1965 — Helsinki, 1970 — Tallinn, 1975 — Budapest, 1980 — Turku, 1985 — Sziktivkar, 1990 — Debrecen).

A 8. nemzetközi finnugor kongresszust Finnországban, Jyväskyläben fogják megtartani. Kíváncsi vagyok, hogy akkor mivel rukkol majd elő a magyar kulturális élet. Most ugyanis a mordvin meseköteten kívül két tanszéki kiadvány látott napvilágot, a debreceniektől egy minden eddigieknél teljesebb, Rácz István fordította Kanteletár, a pestiektől pedig a Finnugor Életrajzi Lexikon. Viszont megszűnt az egyetlen olyan folyóirat, amelyben — bár orosz közvetítőnyelvvvel — állandóan jelen voltak a szovjetunióbeli finnugor, uráli irodalmak. A magyar szépirodalmi folyóiratok különszámait dicséret illeti, de nem ez a megoldás. Remélem, hogy lesz olyan folyóirat Magyarországon is, amelynek lapjain magyarul olvashatjuk az uráli irodalmak mellett az azokkal

szomszédos népek irodalmát (hatás- és kapcsolatvizsgálat), sőt, kritikákat, tanulmányokat, riportokat is. Voltak és vannak erre kezdemények, de színvonalas, jól szerkesztett, folyamatosan jelen lévő lap nincs, s féltő, hogy olvasói tábora is minimálisra csökken az interregnum következtében.

Pedig Göncz Árpád kongresszusi üzenete is itt, ebben látja a problémát: „Szamba venni — közvetítő nyelveket is használva ugyan — régi hagyományok sorsát, alakulását; számon tartani a szomszéd népekkel való huzamos együttélés következményeit és általában kutatni azokat a kulturális értékeket, amelyeket más népektől átvéve saját arcunkhoz formáltunk. A finnugorság 25 milliós lélekszáma elenyésző ugyan a földabrosz lakóinak tömegéhez képest, mégis az általa teremtett kulturális produktumokat számon tartja a nagyvilág. Ezek felmutatása és elemzése az Önök egyik vállalt kötelezettsége és nemes hivatása.” (Kongresszusi Hírek 2/1990. 08. 28. 1. p.)

Nehéz ma erről írni, hiszen az eltűnő falak és drapériák mögül elénk tárult a magyarság tragikus sorsa is, amely sokkal közelebbről érint mindannyiunkat, és sokkal könnyebb az iránta való érdeklődést felkelteni, ébren tartani (meglovagolni is azt). De talán éppen ez a rettenet tehet bennünket fogékonnyá, ha már egy hazánkba szakadt litván fotóművésznek, Normantas Pauliusnak sikerült — bár nem láttuk kiállítását és albumát, amely az Apadó források címet kapta.

Mit tanulhatunk a nyelvrokon népek irodalmából, kultúrájából? A rácsodálkozás képességét, a világ, az ember értékeinek a felfedezését. Mire taníthat bennünket a kis népek történelme, sorsa? A kitartásra, a szolidaritásra és a toleranciára. Így már nekünk szól az üzenet, hangozzék el bárhol: Hanti-Manszijszkban, Sziktivkárban, Joskar-Olában, Izsevszkben, Szaranszkban, Petrozavodszkban, Tallinnban, Helsinkiben vagy Budapesten.

Néhány sor muzikál bennem; hazafelé jövet a vonatringás adta ritmusát, még régen:

SÓPRUS

*Eestima on kaugel
Eestima pole kaugel
Eesti elab oma poegade südames
Ja mina laulan koos eestlastega*

BARÁTSÁG

*Messze van Észtország
Nincs távol az Észt-föld
A haza ott él fiai szívében
És én észtekkel dalolok*

Nekem Észtország, neked Erdély, neki ki tudja, mi . . . , de amíg másokra gondolunk, addig kapcsolatot is tudunk teremteni másokkal, tenni értük valamit. Addig élünk.